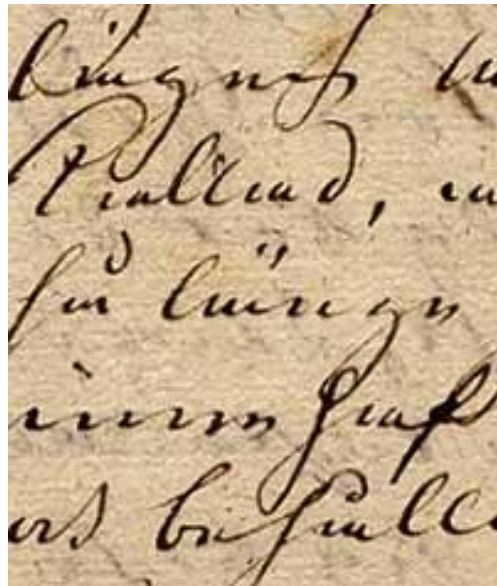

En sorglustig historia

eller

Prästen som förföll och blev avsatt

En sann berättelse hämtad ur
Falkenbergs kämnärsrätts protokoll
runt år 1700
av
Inger Ljunggren

Innehåll

Introduktion	3
<i>Krigsutbrottet 1700</i>	3
<i>En mycket liten stad</i>	3
<i>Stadens invånare</i>	3
<i>Magistraten och kämnärsrätten</i>	3
Prästfamiljen	4
Christian Lorentz och Carolus Castensson	4
<i>Skjutsrättaren i Arvidstorp inför rätta</i>	4
<i>Ett taskelås med tillhörande nyckel</i>	5
Johan Castensson	5
<i>Grova och äregripelige skällsord</i>	5
<i>Tjuvar och skälmar alla så många som ro på ån</i>	6
<i>Då skall allt folket i staden stena honom till döds (5:e Mosebok 21 kap 18-21 vers)</i>	7
<i>Av synden, synden, sade hustru Brita</i>	8
<i>Huru högt Corporalstraffet skall vara</i>	9
Casten Georg Reuter	9
<i>Här är intet annat i staden än horor och tjuvar och skarn</i>	9
<i>Himmel och jord, sol och måne, planeter och stjärnor förbanna falkenbergarna</i>	10
<i>Församlingen med Guds rena och härliga ord efter den profetiska och apostoliska läran underhålla</i>	10
<i>En åsna est du och jag törs kalla dig en åsna</i>	10
<i>Faselig svordom och utgjutne skällsmål</i>	11
<i>Att sillfiskarna måtte sjunka till havets botten där det är som djupast</i>	12
<i>Sakmälen hänger under den Kungl. Hovrättens vidare omprövande</i>	12
<i>Dömd ifrån sitt ämbete</i>	13
Slutord	13

Introduktion

Innan historien om prästen och de stridbara falkenbergarna i början av 1700-talet rullas upp kan det finnas anledning att något lite tala om hur det såg ut i Sverige och Falkenberg runt år 1700.

Krigsutbrottet 1700

1700 var ett ödesdigert år för Sverige. I mars anföll August II, som var kurfurste av Sachsen och kung i Polen det svenska Livland samtidigt som Danmark gick till angrepp mot Holstein-Gottorp, som var i förbund med Sverige. Dessa båda händelser inledde det som brukar kallas det stora nordiska kriget och som slutade med Karl XII:s död 1718 och det svenska stormaktsväldets fall.

Man kan höra ett svagt eko av krigsutbrottet i Falkenbergs domböcker 1700. Den 10 mars avreste båtsmännen i Falkenberg till flottan och kriget och den 9 april "publicerades" i rådstugan Kungl. Maj:ts brev om att inga köpmän eller "Cofferdie" skeppare skulle få anta några båtsmän förrän örlogsflottan först hade försetts med besättning. Landshövdingen påpekade i ett brev till magistraten vikten av att de "betingade artellerie hästar" som var inhysta hos några av borgerskapet skulle underhållas väl med fourage och slutligen kan man i protokollet den 27 augusti läsa att en "Squadron Cavallerie" var inkvarterad i staden.

En mycket liten stad

1700 var Falkenberg verkligen en mycket liten stad. Mantalslängden tar upp 184 personer och mantalskommisarien Carl Settner försäkrar att han ingen person har "undandölgt eller förtigit som är kommen till sina femton år eller vid ringaste hemmans bruk sitter..". Till de 184 personerna måste läggas barn under 15 år och personer över 63 år samt allmosehjon, tiggare, bråttfällingar (epileptiker) m fl. En gissning är att antalet invånare år 1700 rörde sig omkring 300.

Just år 1700 tycks Falkenberg ha varit relativt förskonat från svårare sjukdomar. Det föddes ovanligt många barn, 15 stycken, varav "endast" tre dog före ett års ålder. Sammanlagt dog detta år sju personer. Detta kan jämföras med att 1689-1700 föddes 104 barn och totalt avled under samma period 121 personer varav 50 barn till och med 10 år gamla.

Stadens invånare

Det sociala mönstret i Falkenberg 1700 framgår tydligt av mantalslängden som inleds med stadens "finare" personer som pastorn Casten Reuter, "Rector Schola" H Tollenius, herr borgmästaren Lubenius, postmästaren Unge, de två rådmännen Nils Andersson och Per Andersson, tullnären, visitören (också tulltjänsteman) och strandridaren Axel Olufsson. Därefter följer borgerskapet med bl a 3 skomakare, 2 skraddare, 2 linvävare samt en repslagare, väktare, snickare, murmästare och klockaren Anders.

Magistraten och kämnärsrätten

År 1700 bestod magistraten i Falkenberg av tre personer, borgmästaren Hans Gertsson Lubinus och de två rådmännen, Nils Andersson och Per Andersson. Stadsnotarie var Sven Winman. Dessa personer uppbar viss ersättning och stadens räkenskaper meddelar att "trenne magistratspersoner undfått ett Contingent av borgerskapet nämligen 20 daler" och att "stadsnotariens lön av borgerskapet 10 daler". Summorna kan vara bra att hålla i minnet och jämföra med de utdömda bötesbelopp som framgår av det följande.

Under åren 1683-1703 hade rådstugan i Falkenberg inte rätt att befatta sig med grövre brott. Dessa skulle hänskjutas till häradsrätt/lagmansrätt. Stadens domstol hette kämnärsrätt och fick endast döma smärre förseelser och i övrigt ägna sig åt, uppbud av fastigheter, reglering av skulder mm. Den tidigare borgmästaren skulle heta justitiekämnr - vilket dock inte hindrar att han ofta kallas borgmästare. Kämnärsrättens protokoll ger en livfull bild av livet i staden även om det inte precis är den mest rättskaffens delen av borgerskapet som uppträder. Stadsnotarien använder i protokollet ett utpräglat kanslispråk i överflöd kryddat med juridiska termer men instämnda vittnen verkar citeras i det närmaste ordagrant.

Prästfamiljen

Den 23 mars 1696 avled kyrkoherden Vitus Holm och ersattes i maj samma år av Casten Georg Reuter. Enligt Göteborgs Stifts Herdaminne hade han varit pastor vid Rutger Aschebergs regemente och skeppspräst i 1675 års krig. Avsikten är inte att försöka göra en levnadsteckning av Casten Reuter utan att berätta historien om hans strid med falkenbergarna utifrån de uppgifter som går att hitta i Falkenbergs kyrkoböcker, domböcker mm under den tid han var kyrkoherde i staden. Det framgår att hans hustru hette Sara, att familjen i juni 1697 förlorade en liten dotter, Susanna Christina, ett år och sex månader gammal och att det också fanns åtminstone tre söner Christian Lorenz, Johan och Carolus.

Tydlig kom kyrkoherden snart på kant med borgarna i Falkenberg och falkenbergarna var inte sena att ge igen. I kämnärsrättens protokoll kan man läsa hur man på rådstugan från och med år 1699 ägnade stor tid åt konflikterna med kyrkoherdefamiljen. Alla tre sönerna förekommer inför rätta men särskilt tycks borgarna i staden ha haft ett horn i sidan till Johan. Man kan inte undgå intrycket att verkligt bagatellartade förseelser togs upp i rätten i striden med kyrkoherden och att falkenbergarna använde den stackars misslyckade och tidigt alkoholiserade Johan för att komma åt fadern. Ibland får man rent av sympati för den allt annat än trevlige kyrkoherden som inte hade en chans mot sina vedersakare!

Exempel på upprördhet i rådstugan är att en borgare, Peder Olsson, 1700 klagar över att någon av kyrkoherdens söner hade kastat en sten genom hans fönster ”som då stod öppet” och hade så när träffat hans hustru i huvudet och en annan borgare, Clas Bastiansson, klagar över att Johan Castensson förliden vinter hade skjutit med en bössa bredvid stugväggen varvid hans ”då varande späda barn dånade i dess skräck och rädsel”. 1702 klagas över att garn blir ”underskurna” och fisken bortstulen, att det går rykten i staden om ”eldantändning” och stölder på flera ställen och allt lastas prästens barn.

Christian Lorentz och Carolus Castensson

Skjutsrättaren i Arvidstorp inför rätta

Den 24 maj 1700 samlades mycket folk och allmoge ute på vägen mot Arvidstorp och väntade på att få se hans majestät konungen (Karl XII) komma ”tillbaka denna vägen igen” ifrån Göteborg. Kyrkoherdens son Christian Lorentz satt då tillsammans med andra pojkar på en gårdsgård och roade sig med att sparka ner stenar. Skjutsrättaren Håkan Persson i Arvidstorp sade åt pojkarna att gå ner och lägga tillbaka stenarna vilket alla utom Christian Lorentz gjorde. Håkan gav honom då ett slag med sin käpp så att ordentlig ”blånad” uppkom. Självklart hamnade ”misshandeln” i rådstugan men kämnärsrätten hänsköt – förmodligen med viss lättnad - ärendet till häradsrätten med motiveringen att båda parter befunnit sig på ”fäladsmarken utom stadens kringstängde ägor”.

Christian Lorentz far, den "värdige och vällärde pastoren", blev då så upprörd över rättens utslag att han utbröt i "oanständige ord" och meddelade att han skulle vända sig till Kungl. Hovrätten. Därefter lade han med våld beslag på akterna i ärendet.

Ett taskelås med tillhörande nyckel

I augusti 1702 säger gårdsdrängen Lars, i tjänst hos befallningsmannen Germund Skepsgård, till Carolus Castensson att han hade funnit ett lås som var stulet från hans husbonde – ett taskelås med nyckel – sittandes på Carolus faders eka vid älven. Carolus, som inte verkar vara av riktigt samma hårda virke som fadern och bröderna, gick då genast med drängen till ekan och låste upp och "flydde honom låset".

Pastorn uppmanades att tillsammans med sin son komma till rätten och ge en förklaring. Detta gjorde han också och sade att hans son köpt samma lås av Oluf i Maans son Bengt Olsson, som "nu är i Köpenhamn och är vid pass 14 eller 15 år gammal".

Det framgår tyvärr inte av de efter 1702 tämligen skadade protokollen hur historien sedan utvecklade sig.

Johan Castensson

Grova och äregripelige skällsord

En vårkväll i slutet av maj 1700 stördes lugnet i Falkenberg av ett stort "buller" när pastorns son Johan berusad och grälsjuk skällde ut en välaktad borgare i staden.

Den 4 juli 1700 stämde borgaren Anders Olsson in Johan Castensson till rådstugurätten för några "grova och äregripelige skällsord" som Johan angripit honom med och dessutom skymfat honom till heder och ära. Hela historien spelas upp i rättens protokoll när vittnena som Anders Olsson hade instämt ger sina versioner av vad som hände.

Borgaren Jacob Bastiansson berättar att han om aftonen satt i sin kammare när han hörde ett buller och gick ut på gatan för att se vad som stod på. Då såg och hörde han Johan som skällde på Anders Olsson och skrek "du Anders Wässige, du laxatjuv och kalvapanna, du står där i luckan och gryter (1), vilken lucka var Anderses egen portlucka".

Unge Anders Andersson, som satt nere vid ån, vittnar sedan om hur han såg Johan Castensson komma ner genom "Gregoriusses sträte" (2) och skällde Anders Olsson flera gånger för laxatjuv och sade till Anders hustru Ragnhild "du est en trullpacka det diefwelen far i digh". Vidare vittnade Anders Andersson att han hörde Johan Castensson beskylla Anders Olsson att ha stulit en lax från honom Anders Andersson och burit den över ån och sedan låtit tullnären få köpa laxen.

Besökaren Johan Unge vittnar att när han om kvällen gick ner genom sin hage och trädgård så var pastorens son Johan nere vid ån och då hörde han honom skälla Anders Olsson för laxatjuv, kalvapanna och kalvanacke och sade "hur länge sedan är det du stal en lax från honom – visandes på unge Anders Andersson – och bar över bron på andra sidan?". Johan Unge berättar också att när Anders Olssons hustru kom ut i sin hage och förmanade Johan att han inte skulle skälla så då kallade Johan henne en "trullpacka" och sade "jag skall säga högt att du är en trullpacka". Och, säger Johan Unge, var bemälte Johan Castensson drucken samma tid.

Slutligen vittnar Oluf Skräddare vid sin själs ed att han den kvällen var inne hos pastorn när Anders Olsson kom in och hade pastorns son med sig och klagade över att denne brukat en "otidigh mun" mot honom varvid pastorn straffade sonen något. Oluf hörde sedan att Johan direkt gick ut till Anders Olssons fönster på gatan vid kyrkan och fortsatte att skälla honom för laxatjuv och kalvapanna. När han gick tillbaka in i prästgården (3) fick fadern tag på honom och slog honom något med handen.

Johan Castensson var instämd till rätten men infann sig aldrig på rådstugan utan försvarade sig genom en inlaga som upplästes. Han sade sig "hava varit drucken då han slik otidighet skolat begått, han var av sin fader därför straffad, han hade inte nått sina mogna år och alltså inte varit till Herrans nattvard".

Innan kämnärsrätten avkunnar dom står man inför den knepiga uppgiften att avgöra hur gammal Johan Castensson egentligen är – åldern hade betydelse för domen. Kyrkoherden själv hävdade att Johan var född i december 1685 och alltså på sommaren 1700 ännu inte 15 år gammal. Självt hade Johan skrutit med att han var 17 år på det 18:e.

Rätten valde att tro att Johan uppnått "sine mogne år" och att "druckenskap ej kan befria någon i slika grova excessers begående till någon heder och äros angripelse"

Så döms Johan den 4 juli 1700 att plikta 6 marker för varje skällsord nämligen trullpacka, kalvanacke, kalvapanna och laxatjuv, tillsammans 24 marker. Johan får dessutom böta ytterligare 12 marker för att han beskyllt Anders Olsson för att ha stulit en lax från unge Anders Andersson. Alla bötesbeloppen till treskiftes, målsäganden, staden och konungen. Johan åläggs dessutom att ersätta kärandens rättegångsomkostnader efter ingiven specifikation med 5 daler och 8 öre. Tillsammans utgör beloppen den icke föraktliga summan 14 daler och 8 öre (4). Domen avslutas med hotet "orkar han ej boten plikte med kroppen".

Tjuvar och skälmar alla så många som ro på ån

Redan den 18 juli råkar Johan Castensson illa ut igen. Ett antal borgare och laxagårdsintressenter (5), dvs arrendatorer av kronans laxfiske, tar några förflugna ord som Johan yttrat då han var berusad till intäkt för att instämma honom till rådstugan "för äregripelige ord han om dem brukat nämligen äro tjuvar och skälmar alla så många som ro på ån".

Johan Castensson infann sig återigen inte på rådstugan utan skickade in ett intyg att han var "betagen av en sådan passion att han måste därigenom hålla sig vid sängen". Borgarna Hans Svensson, Jöns Olsson och Anders Olsson hade dock på väg till rådstugan sett honom på ån vid sin fars fiske och det berättades att Johan "denna näst föregående natt legat i en fiskarebod på söder och andra sidan älven".

Ett vittne, Måns Larsson, berättar nu att han tillsammans med Peder Knutsson samt flera andra satt hos Hans Jörgens och drack öl och talade om sitt fiske på älven när Johan Castensson som var vid pass "halvrusande" slog med handen i bordet och sade att "de voro tjuvar och skälmar alla dem som ro på ån". Peder Knutsson vittnade att han hört Johan fälla samma äregripelige ord.

Vittnet Oluf Olsson berättar att han också var inne hos Hans Jörgens och hörde att Måns Larsson och Per Knutsson tillika med Johan Castensson satt och talade sinsemellan om fiske och som Oluf var utgången i gården "uti sitt ärende" och skulle gå in igen hörde han Johan nämna detta skällsmål. Oluf vittnade också att Johan var "rusandes" men han hade tidigare

varit ute på gården ”med hövlighet sagt” och kastat upp och Oluf hade uppfattat att Måns Larsson hade föst till Johan med armen, vilket Måns inte heller nekade till men sade att han inget klammeri eller slagsmål hade haft med Johan förrän skällsorden föll.

Måns Larsson förefaller dock vara ett tveksamt sanningenligt vittne. Enligt en inlaga till rätten var han den 24 maj 1700 i slagsmål då han drack hos Anders Möllers och råkade i bråk med Per Björnsson. Vittnen till slagsmålet såg dem båda ligga på golvet med händerna i håret på varandra och då de satte sig upp var de bägge blodiga i ansiktet.

Hans Jörgens hustru Valborg vittnar att hon hört Johan tala om tjuvar och skälmar men sade också att han ångrat sig och sagt ”några undantagandes” men hade inte nämnt vem eller vilka de skulle vara. Valborg berättar också att de alla var berusade och att Måns Larsson låg ovanpå Johan på bänken men att hon inte såg att Måns slog eller rörde honom något (!).

Efter att ha hört dessa vittnen avkunnar rätten dom över Johan Castensson den 19 juli. Inledningen till domen lyder i något moderniserad form:

”Emedan ovanbemälte klagande parter en var utav pastorens son Johan Castensson funnit sig svårt angräpnas vara i det han beskyllt dem för tjuvar etc. utan någon Destinction (distinktion) förklarandes bemälte kärende sig vara de som dagligen måste ro på ån och sköta det fiske som hör under Kungl Maj:ts och kronans laxegård och under dess arrende begripet och ity för dem Intollerabelt en slik äregripelighet överhuvud draga och en oärlig beskyllning och skamfläck tilläggas låta alldenstund ingen i ringesta måtta uti en sådan beskyllning skall kunna bevisa vara saker.”

Rätten dömer alltså Johan Castensson att plikta för vardera skällsord nämligen tjuv och skälm till vardera av de kärende parterna 6 marker smt (12 marker till vardera 9 kärende = 108 marker = 27 daler) till treskiftes, målsägande, konungen och staden.

Dessutom döms Johan att betala kärendens rättegångsavgifter efter ingiven och godkänd specifikation 7 daler och 24 öre smt och slutligen för rättegångstrots 5 daler smt.

Då skall allt folket i staden stena honom till döds (5:e Mosebok 21 kap 18-21 vers)

Den 27 juli 1700 hettar det till ordentligt i rådstugan och kyrkoherden Casten Reuter och hans son Johan får verkligen känna på falkenbergarnas avsky.

Johan Castensson fick som tidigare berättats plikta för att på våren 1700 ha kallat Anders Olsson Wässige för kalvapanna, kalvanacke och laxatjuv. Han, eller snarare hans far, var inte nöjd med domen den 4 juli varför ärendet togs upp igen i slutet av juli.

Samtidigt rullas då en gammal träta upp, ett rykte som Johan Castensson tydligen hört eftersom han kallat Anders Olsson för laxatjuv. Denne hade några år tidigare ”kommit i ett slätt renomi” för tre stycken börlingar (små laxar) som han och Nils Knutsson skulle ha gömt undan från laxagården. Hela historien behandlas nu i rätten under sommaren 1700 med många vittnen trots att ryktet var så gammalt att några som kunde ha vittnat redan var avlidna. Anders Olsson går slutligen ed på att han inte begått något brottsligt och som vanligt, frestas man säga, faller skulden till slut på Johan Castensson. Rätten överträffar sig själv då man avkunnar dom den 27 juli, säkert med god hjälp av stadsnotarien Sven Winman som har en gås oplockad med kyrkoherden efter det att denne kallat honom horkarl.

Rätten konstaterar att Johan inte haft något skäl till att tillvita Anders Olsson ”ett slikt Criminale sakmål” och att det hade varit tillbörligt och kristligt att Johans fader herr pastoren

”till att avbörda denne sin sons begångne förmäthenhet i tid för rätta framgång och saken till avsoning och förlikning på något dera sättet antagit”. I stället har pastoren enligt rätten förvandlat sin faderliga skyldighet emot sitt barn i förargelse som mer stiftat träta än förlikning. Rätten hänvisar till Kungl Maj:ts kyrkolag som säger att en präst bör ”själv föra ett gudfruktigt, ärligt och ärbart leverne, så och med allvarsamhet hålla sine barn till att göra detsamma, det han väl hög orsak haft emot denne sin son Johan Castensson, som hela staden vet till att tala om hans otidighet, fylleri och förmäthenhet varutav åtskilliga trätor är förorsakade. Ja, sig som en kristelig och gudfruktig fader för ögon ställt vad den helige gudsman Moses uti sin 5:e bok 21 kapitlet 18:19:20 och 21 vers talar, hurulunda med en sådan son skall förhållas”.

För den läsare som möjligen inte kan 5:e Mosebok utantill citeras här de anförda verserna:

18: Om någon har en vanartig och uppstudsig son, som inte lyssnar till sin faders och moders ord, och som, fastän de tukta honom, ändå inte hör på dem,

19: så skola hans fader och moder taga honom och föra honom till de äldste i staden, till stadens port.

20: och de skola säga till de äldste i staden ”Denne vår son är vanartig och uppstudsig och vill inte lyssna till våra ord, utan är en frossare och drinkare”.

21: **Då skall allt folket i staden stena honom till döds: du skall skaffa bort ifrån dig vad ont är.....**

Efter denna gruvliga salva döms Johan till ytterligare böter för samma äregripelige ord han redan dömts för den 4 juli till målsäganden 40 marker samt till konungen och staden 20 marker och dessutom för rättegångsexpenser, tidsspillo och annan kostnad till 19 daler och 12 öre smt. Eftersom Johan Castensson i en inlaga angripit rättens beklädare och domhavande samt motparten Anders Olsson med ”osannfärdig och skymfaktig beskyllan” får han böta ytterligare 30 daler smt. Tillsammans alltså inte mindre än 64 daler och 12 öre.

Fadern Casten Reuter döms att böta 10 daler smt då han under rättegången sagt att notarien Sven Winman haft ”en falsk raison”.

Av synden, synden, sade hustru Brita

Falkenbergarnas avsky mot Johan Castensson verkar ha tagit proportioner av en häxprocess inte minst den anklagelse som riktas mot honom av en gammal tjänarinna i prästehuset, Brita. Hon kallas till förhör den 22 februari 1702 och berättar, efter att ha avlagt sin ed med hand på bok, att ofta då hon kom ut i fähuset såg hon att pastorns son Johan hade ”sin köttslige umgängelse” med den kon som stod näst väggen och var rödfläckig. När Brita kom in skulle Johan ha gått in i båset och tagit ”böxerna opp om sig”. Brita berättade vidare att Johan skulle lagt en skovel bakom kon på golvet och den hade han stått på. Hon hävdade också att Johan haft sin ”tillgång och vilje” med en annan ung ko som sjuknade av detta och dog av vantrevnad och av synden, synden.

Brita berättade detta för Peder på Steglehögen som stod och tröskade på logen och bad honom komma in i fähuset och titta men han spottade och sade ”Gud bevare, jag går där intet efter”.

Dessutom hade Brita alldeles före julen ”uppenbarat” Johans synd för hans mor, pastorinnan, som tog illa vid sig och enligt Brita talade något med honom och efter det hade hon inte sett Johan i fähuset igen. Rätten lät skicka bud efter den stackars pastorskan som svarade att hon inte kommer till rådstugan ”de kunna göra av mig vad de vilja”.

Kämmärrättens protokoll 1702 och 1703 är fuktskadade och svårlästa. Fallet nämns då kyrkoherden lämnar in en stämning mot tjänarinnan Brita Håkansdotter för tjuveri och sätter detta i samband med hennes ”bekännelse” mot Johan Reuter, som dock vid denna tid sägs vara bortrymd.

Huru högt Corporalstraffet skall vara...

I stadens räkenskaper 1700 finns under rubriken Saköre antecknat:

”1700 den 4 juli pastor loci son Johan Castensson dömd plikta till 3-skiftes för okvädinsord mot borgaren Anders Olsson 9 daler smt

1700 den 19 juli bemälte Johan Castensson dömd plikta till 3-skiftes för okvädinsord mot en del av borgerskapet 27 daler smt

1700 den 27 juli bemälte Johan Castensson dömd plikta till 2-skiftes konungen och staden 5 daler smt

Noch till målsäganden 10 daler smt

Den in debito här vid rådstugurätten utdömde saköre 51 daler är under Kungl. Hovrättens vidare beslut huru högt Corporalstraffet (kroppsstraffet) skall vara om den brottslige icke kan böterna med penningar pretera”.

Fortfarande 1703 antecknas i stadens räkenskaper att hovrätten ännu inte meddelat beslut i domarna mot Johan Castensson.

Casten Georg Reuter

Borgarna i Falkenberg lyckades under det första decenniet av 1700-talet avsätta en kyrkoherde, Casten Georg Reuter, och en borgmästare Germund Skepsgård. Kyrkoherden var visserligen alkoholiserad och borgmästaren oärlig men det tyder ändå på att falkenbergarna var personer man borde behandla med varsamhet.

Här är intet annat i staden än horor och tjuvar och skarn

Den 13 augusti 1700 hade notarien Sven Winman instämt kyrkoherden för att denne ”honom oförsynt till heder och ära skall hava angripit” så att åtskilliga personer hört det. Notarien Winman finner att han så mycket mindre kan tåla den oerhört svåra skymfen av en prästman eftersom han ”allt här tills Gudi ärat och vidare genom Guds den helige andes bistånd åstundar framgent bibehålla ett obefläckat ärligt namn...”

Pastorn infann sig inte i rådstugan och då stadtjänaren Mårten Classon och borgaren Oluf Jönsson skickades till prästgården för att höra om pastorn hade laga förfall fick de bl a svaret att får han inte vara ifred skall han skriva till kungen.

Rätten kallar in vittnen för att höra om den äregripelighet pastorn yttrat då stämningen lästes upp för honom nämligen bl a att ”denna Citationen (stämningen) aktar jag intet ty kämnären är min avundsman (fiende) och de båda vittnena Måns Larsson och Per Knutsson är stollar och utan vett (6) och Jon Persson, ytterligare ett vittne, är min avundsman för ”den horkarlen Winmans skull”. De vittnar, säger pastorn, ”med tjuvar och tjuvar skall döma tjuvar och kanske många här i staden bygga stora hus och gårdar med tjuveri och tjuvastycken, här är intet annat i staden än horor och tjuvar och skarn”.

Kämmären Lubinus försäkrar att han inte var pastorns avundsman utan endast efter lag och sitt ämbetes plikt hade näpst herr pastoren och hans son för deras brottslighet.

Den 27 augusti 1700 hade notarien Winman, hans käresta Anna Gerlind (uppenbarligen fanns det visst fog för pastorn att kalla Winman horkarl), befallningsmannen Skepsgård, rektor Jöns Tollenius, strandridaren Esbjörn Stråle och 17 borgare lämnat in en klagoskrift över pastorn som hade angripit deras ärliga namn med några grova skällsord. Pastorn har då kommit till rådstugan och sade sig ej vilja svara inför kämnärsrätten förrän saken är ”angiven” för hans förmän högvärdige biskopen och konsistoriet.

Himmel och jord, sol och måne, planeter och stjärnor förbanna falkenbergarna

Samma dag, den 27 augusti, vittnar Tor Persson i Skrea med hand på bok att förlidet år Mikaelis dag (1699) kom pastorn resande från staden för att göra tjänst i Skrea. Då han kom in på prästestommen träffade han Tor Persson och sade då ”här kommer Tor i Skrea, han vill väl offra till mig idag”. ”Ja men, svarade Tor ”lika som de andra göra skall jag intet stå därifrån”. Då svarade herr pastorn ”om de andra vilja åt helvetet, så ville I och med” därpå Tor svarade ”det bevara mig Gud ifrån”.

Under samtalet med Tor talar pastorn om falkenbergarna och säger om dessa att ”de äro tjuvar och skälmar, mördare och rövare så många de äro” och säger vidare ”himmel och jord, sol och måne, planeter och stjärnor förbanna dem i namn Gud faders och sons och den helige andes amen”. Klockaren i Falkenberg, Anders Andersson, vittnar också vid sin själs ed att han hört pastorn yttra dessa ord.

Rätten beslutar att då saken är av så allvarlig beskaffenhet och grovhet bör pastorn enligt kyrkoordningen ställas inför världslig rätt och dömas där.

Församlingen med Guds rena och härliga ord efter den profetiska och apostoliska läran underhålla

Den 10 september 1700 tvingas pastorn Casten Reuter av borgerskapet att skriva på en förlikningsskrift med följande förödmjukande innehåll:

- 1) herr pastorn ursäktar sig och förklarar att hans grova tal till en dels beror på hastmodighet och svaghet och erbjuder en god och kristlig förlikning
- 2) reverserar (återtar) allt föregående han emot borgerskapet brutit och ”detsamma totalt dödar och nullifierar” emedan han när det gäller hela staden och församlingen ej vet något annat än det som är hederligt och ärligt är
- 3) herr pastorn förbinder sig att om församlingen hädanefter skulle komma med ett sådant käromål som detta skulle det vara dem alldeles öppet att på nytt påtala och föra till doms
- 4) herr pastorn förbinder sig att underhålla församlingen med Guds rena och härliga ord efter den profetiska och apostoliska läran utan några passionspredikningar av iverhet och häftighet eller genom särdeles hat, på predikstolen eller utom, angripa någon utan låta den brottslige vederbörligen komma till plikt och näpst och inte visa någon förargelse i församlingen.

Efter det att förlikningsskriften upplästs för borgerskapet framsteg pastorn och skrev under denna som sedan lades till protokollet.

En åsna est du och jag törs kalla dig en åsna

Den 13 november 1701 är det Jacob Bastiansson som klagat över att förlidne långfredagen då han under predikan efter ”naturens utkrävande trängde till att snyta sig” då sade herr pastorn ”en åsna est du och jag törs kalla dig en åsna och intet bota därför”. Alltså begärde nu Jacob Bastiansson att få söka sin rätt.

Det framgår något otydligt av protokollet att salig biskopen Carlberg och domkapitlet tydligen hade sammanträtt med prosten Dahlberg om kyrkoherden men att magistraten inte fått något besked om utgången.

I förlikningsskriften med pastorn den 10 september 1700 hade falkenbergarna förbehållit sig rätten att på nytt ta upp även tidigare klagomål om pastorn återföll i sitt dåliga uppförande. Befallningsmannen (Germund Skepsgård) sade sig nu intet högre önskat än att herr pastorn kunnat ändra sig utan att han skulle bli dömd för sina förseelser men att nu all förhoppning om detta vore ute. Pastorn har på predikstolen drivit sitt eget hat till andra och använt skällsord som helvetes brand, åsna, skarns människor och till och med varit drucken.

Faselig svordom och utgjutne skällsmål

Den 2 december 1701 var pastorn återigen instämnd till rådstugan för ”dess oerhörligt och stygga förde väsende” bland annat vid det sist hållna prostetinget (16 november 1701) samt även i kyrkan och annorstädes ”mången till förargelse med faselig svordom och utgjutne skällsmål”.

Vidare producerade befallningsmannen Håkan Perssons i Arvidstorp en attest om hur pastorn natten före söndagen då mässfallet skedde i Skrea suttit i änkan Catrina Markussons hus och druckit brännvin men hur mycket visste bemälte Håkan inte.

Markus Mickelssons änka Catrina vittnade att herr pastorn den lördagsnatten satt i hennes hus och drack en hop brännvin som åtskilliga gånger hämtades hos Johanna Jacobsdotter men hur mycket visste hon inte. På prostetinget hade pastorn sagt att detta var lögn och att han då mässfallet skedde hade kolik. Befallningsmannen (Germund Skepsgård) ansåg då att hans sjukdom, koliken, borde bevisas med kirurgiattest (Cherúrgi).

Vid fortsatt rådstuga den 3 december tar befallningsmannen upp den gamla anklagelsen att Casten Reuter skällt falkenbergarna för tjuvar, skälmar, mördare och rövare och förbannat dem ”till vilket han brukat firmamentet, sol, måne, stjärnor och planeter samt den helige trefaldighetens namn och slutat med det ordet amen”. Dessutom har han skällt dem i staden för tjuvar, horor och skarn. Han har också brutit mot förlikningsskriften genom sina hat- och avundpredikningar och oanständiga leverne i och utom ämbetets förrättning.

Den 3 december 1701 fälls så dom över Casten Reuter.

- 1) För skällsmål den 27 augusti 1700, nämligen tjuvar, skälmar, mördare och rövare och för skällsmålet den sist föregående 13 augusti, nämligen tjuvar, horor och skarn att plikta för vardera 6 marker (7 x 6 marker = 42 marker) till treskiftes och ej flera målsägande i detta käromål räknat än befallningsmannen Skepsgård eftersom de övriga som blivit utsatta ännu inte stämt pastorn
- 2) Pastorn totalt vikit från den förlikningsskrift han skrivit under
- 3) Beskyllt befallningsmannen hava som en skälm tvingat honom till bemälte förlikningsskrift och bör därför plikta med 60 marker (= 15 daler smt). ”Varandes därjämte ihågkommen för sin svordom den ena edens missbrukande mot den andra 1:mo den som angår förplikningsskriften emot befallningsmannen och 2:do förbannelsen över församlingen i staden där bör han plikta efter Kungl Maj:ts stadga om eder och sabbatsbrott för vardera som är tvenne gånger 25 daler smt samt refundera kärandes expenser 5 daler smt”. Vad beträffar att han vid förbannelsen över församlingen brukat den heliga trefaldighetens namn och firmamentet remitterades detta till högvördige herr biskopen och domkapitlet.

Att sillfiskarna måtte sjunka till havets botten där det är som djupast

Den 12 december 1701 behandlas på rådstugan målet emellan ”samtliga Schrea socknemän af Åhrstads härad och å deras vägnar beskickade fullmäktige Jon Håkansson i Boberg och Ingeman Larsson i Giödarstorp samt nämndemän Anders Larsson på Kull och Tor Persson i Schrea jämte kyrkans sexmän kärande och herr pastoren ärvörldige och vällärde Casten Georg Reuter (till och med i denna sin utförsbacke tituleras han artigt) svarande angående skällsord med mera som pastoren uti sitt kall och ämbetes förrättning emot församlingen skolat begått”. Vid prostetinget i november 1701 hade pastorn angripit samtliga Skrea socknemän som utgjorde 45 mantal. Pastorn hade skällt dem för tjuvar, skälmar och lögnare och inte på något sätt rättat sina ord eller gjort avbön. Därför blir pastorn dömd att för vartdera skällsord plikta 6 marker till treskiftes och dessa böter som ”äre 18 marker beräknat uti hela socknen och bliver uti en summa tillsammans 202 daler 16 öre smt” (18 marker x 45 mantal = 202 daler 16 öre) samt dessutom 11 daler 30 öre smt i expenser.

Dessutom tas upp vad pastorn ”uti sitt kall och ämbetes förättning emot församlingen åtskilligt övat nämligen:

- 1) i sin predikning ombedit Gud att sillfiskarna måtte sjunka till havets botten där det är djupast och till nedersta helvetets botten där som det brinner med svavel och tjära och aldrig komma hit till landet igen och skönt om de är igen komne och fingo något måtte det lända dem till förbannelse
- 2) pastorn kommandes sent till deras kyrka och till och med drucken
- 3) vid Larmstid försummat predikningen och natten förut druckit till Catrina Marcussons
- 4) söndagen näst efter prostetinget tilltalat några om tjuveri på skriftepalen i kyrkan med dessa ord ”när du släpper ner böxerna så faller tjuvagodset ut”
- 5) i sina predikningar brukat vad hat och avund han haft till en och annan för dyngkörtsel, extra offer och annat och
- 6) läser sina predikningar innantill”

Rätten beslutar att dessa ”sist förestående punkter bliver till högvörldige herr biskopens och venerande Consistorii (domkapitlet) beprövande och skärskådande remitterat”.

Sakmålen hänger under den Kungl. Hovrättens vidare omprövande

I stadens räkenskaper 1702 antecknas under Sakören pastorns böter för okvädinsord och äregripelige ord emot befallningsmannen Skepsgård 25 daler smt (7) samt hans böter för okvädinsord gentemot Skrea socknemän 202 daler och 16 öre, stadens andel härav 67 daler 16 öre.

Men böterna ”kan för denna gången här uti räkningen icke till någon tarv eller nytta distribueras” emedan sakmålen hänger under den Kungl. Hovrättens vidare omprövande och av samma beskaffenhet är ännu de böter som pastorens son Johan Castensson år 1700 dömts att betala men som ännu beror av Kungl. Hovrättens Dijudication.

Det framgår av ett koncept till skrivelse 1702 att Hovrätten befallt staden att inkomma med förklaring rörande de två suppliker kyrkoherden ställt till Hovrätten.

Ännu 1703 har något beslut uppenbarligen inte kommit från Hovrätten och stadens räkenskaper 1704-1706 nämner inte kyrkoherdens eller sonens böter under rubriken Saköre.

Dömd ifrån sitt ämbete

Kyrkoherden var uppenbarligen avstängd från sitt ämbete under en period i början av 1702. Detta framgår av protokollet den 29 maj då rätten skickar stadstjänaren Mårten Classon och borgaren Swen Jonsson till prästgården för att fråga herr pastorn om han har något beslut att visa upp antingen från Kungl. Hovrätten eller Consistoriet i Göteborg att han har rätt att ”stiga till predikoämbetet igen sedan han därifrån vid sist förlidne jul blev tillsagd sig därifrån hålla till vidare”. Något sådant besked hade dock pastorn inte att lämna. Det framgår inte av protokollen om pastorn fått tillstånd att återgå till ämbetet men man kan anta att så var fallet eftersom han enligt mantalslängden 1705 fortfarande står som pastor men 1706 har försetts med kommentaren ”dömd ifrån sitt ämbete”.

Slutligen har Göteborgs Stifts Herdaminne bara att berätta om Casten Georg Reuter att han förföll och efter det att han avsatts 1706 snart därefter dog i största fattigdom i Halmstad.

Slutord

Protokollen från rådstugan är under åren 1703-1704 skadade och svårlästa och saknas helt 1705-1707 då de mål som slutligen ledde fram till kyrkoherdens avsättning 1706 bör ha funnits. Tyvärr finns också en lucka i Domkapitlets protokoll för åren 1695-1707. Hade dessa funnits borde man ha kunnat läsa Domkapitlets motivering för att avsätta Casten Georg Reuter.

Efter Casten Georg Reuter följer kyrkoherden Barth. Seijerus 1706. Denne tycks ha stått på betydligt bättre fot med falkenbergarna eftersom han blev kvar i sitt ämbete till sin död i maj 1734 63 år gammal.

Generell anmärkning:

Citat ur protokollen är i vissa fall något tillrättalagda för en modern läsare framför allt vad gäller stavning.

Noter

1) *Anders Olsson stod kanske lutad över sin halvdörr, som hindrade boskapen att gå ut på gatan, och ”gryter” kan betyda ”tala högt och störande” eller möjligen snarare råma eftersom Johan kallar Anders för kalvapanna och kalvanacke.*

2) *Gregorius gränd var antagligen uppkallad efter Gregorius Linvävare, som dog 1694. Gränden gick troligen ner mot ån lite snett över gatan från prästgården ungefär där nuvarande Hallanäsgatan går.*

3) *Prästgården, som hade både fähus och loge, låg i anslutning till kyrkan.*

4) *1 daler smt (silvermynt) = 4 marker*

5) *Här får man uppräknat laxagårdsintressenterna år 1700 nämligen Anders Andersson, Anders Olsson, Börje Andersson, Hans Swensson, Sven Mathiesson, Niels Larsson, Jöns Olsson, Jacob Nielsson och Anders Jönsson.*

6) *Det kan kanske finnas anledning att påminna om att Måns Larsson och Per Knutsson också vittnade i målet mot Johan Castensson den 18 juli då alla tre varit berusade i Hans Jörgens hus.*

7) *Jämför bötesbelopp i domen den 3 december 1701 (tvenne gånger 25 daler smt).*

Källor

Samtliga källor i digital form från DigiArkiv

Falkenbergs kyrkoarkiv

C:1 Födelse- och dopbok 1689 -1758

Falkenbergs stadsarkiv, rådhusrätten och magistraten

AIa:3 Domböcker 1695 – 1704

FI:3: Inneliggande handlingar 1700 – 1714

HIa:1-2 Krono- och stadsräkenskaper 1668-1745

HIa:1 Mantalslängder 1689 - 1784

Litteratur

Bidrag till Falkenbergs historia. Falkenberg 1985

Falkenberg, stad att bevara. Falkenbergs kommun 1991

Ljung, Anders: Ur Falkenbergs stads historia. Halmstad 1954

Olsson, Bengt-Erik: Falkenbergs gästgiveri, hotell och krogar. Falkenberg 2007

Muntliga uppgifter från Bengt-Arne Karlsson, Falkenbergs Museum och Klas-Göran Stehn